

Zbuloni

LEK- BIBAJ

NIKAJ-MËRTUR

#NËFSHAT

Fshatrat Turistikë Ruralë të Shqipërisë

-lulja përmbi gur

PËRMBAJTJA

Hyrja	02
Lulja përmbi gur	04
Rruga për në Nikaj-Mërtur	08
Gjeneza	10
Lekbibaj	14
Natyra e Nikaj-Mërturit	20
Të Rrugëtosh do të Thotë të Transformohesh	24
Përditshmëria	28
Tradita në pjatë	30
Mikpritja e maleve	34
Bujtinat që presin për ju	38
Arkitektura	44
Eposi i Kreshnikëve	50
Në vend të një përfundimi	54

Hyrja

Është e ditur tashmë, që nje prej attributeve më të veçanta të Shqipërisë është larmishmëria e natyrës së saj.

Dhe si rrjedhojë, asnjë qytet nuk i ngjason tjetrit, Dhe asnjë fshat nuk është si tjetri.

Çdo tokë ka ekosistemin e vet, të formësuar nga male, dete, liqene, lumenj, lugina, shkëmbinj- apo nje ndërthurje e të gjithave së bashku.

Si pasojë, edhe njerëzit këtu kanë përthithur esencën e natyres përreth, duke u njëtrajtësuar dhe ata me tokën që kanë zgjedhur ta quajnë shtëpi.

Lulja Përmbi Gur

Lulja përmbi gur

Thonë se ka dy mënyra për të jetuar jetën:

Njëra është rrugëtimi përmes natyrës,
Tjetra është rrugëtimi përmes Zotit.

Jeta në Nikaj-Mërtur jetohet përmes një ndërlidhjeje të të dyjave, të pandashme; sepse pa Zotin nuk do të kishte natyrë, dhe pa natyrën nuk do të mund të komunikohet me Zotin.

Dhe ndonjëherë, duhet të ngjitesh lart, shumë lart — në majat e thepisura — për të kuptuar se gjithçka që kërkon, e ke patur gjithmonë. Manifestimi i kësaj filozofie gjendet pikërisht në Nikaj-Mërtur. Dhe ky nuk është thjesht një përkufizim abstrakt; përkundrazi, është një botëkuptim plotësisht fizik dhe i prekshëm i një natyre të egër, por mrekullisht të thepisur.

Nikaj-Mërturi është një krahinë e veçantë që shtrihet në pjesën perëndimore të Tropojës, në juglindje të Alpeve Shqiptare, në kufi me rrethin e Dukagjinit.

Zona është e rrethuar nga kreshta të larta alpine që arrijnë deri në 2,250 metra (Maja e Ndërmenjës) dhe 2,360 metra (Maja e Kakisë).

Kjo luginë përshkohet nga dy lumenj që burojnë prej bjeshkëve të larta:

Lumi i Nikajve dhe Lumi i Mërturit, të cilët rrjedhin me ujë të pastër që nga burimi e deri në pikën ku bashkohen, poshtë Currajt të Poshtëm, për t'u derdhur më pas në lumin Drin.

Fshatrat e Nikaj-Mërturit janë të shpërndarë në të gjithë zonën: pranë liqenit të Komanit, përgjatë lumenjve dhe disa në bjeshkë.

Janë plot 12 fshatra, dhe secili prej tyre ka identitetin e vet, të ndikuar nga relievi ku janë zhvilluar, por të gjithë së bashku formojnë një krahinë të jashtëzakonshme, që jo rrallëherë e quajnë “Lulja përmbi gur”.

Është jashtëzakonisht mbresëlënëse se si butësia dhe delikatesa gjenden pikërisht në natyrën e egër dhe të ashpër.

Ashtu është edhe Nikaj-Mërturi — një lule e bukur dhe e pandryshuar, që lind pa shumë përpjekje mes gurëve dhe i reziston me dinjitet sfidave natyrore e historike, pa e humbur kurrë hijeshinë dhe karakterin luftarak.

Fshatrat e Nikaj-Mërturit janë: Salca, Palçi, Koteci, Birsë, Gjon-Pepaj, Curraj i Poshtëm, Batoshë, Shëngjergj, Curraj i Epërm, Qeresh, Murraj dhe Lekbibaj.

Qendra e zonës është Lekbibaj.

Rruga për në Nikaj-Mërtur

Rrugëtimi për të mbërritur në këtë zonë mund të bëhet në disa mënyra.

Mund të zgjedhësh të lundrosh mbi liqenin e Komanit dhe të meditosh në heshtje mbi ujërat e gjelbër që pasqyrojnë të gjithë gjendjen shpirtërore të natyrës. Anijet ndalojnë në stacionin Kodër-Markaj, rreth 10 kilometra para se të mbërrijnë në Fierzë. Po ashtu, mund të zgjedhësh ta përshkosh të gjithë rrugën me makinë duke i lejuar vetes kështu mundësinë për t'u ndier si një gjethe ahu apo dushku që e përkund flladi i erës.

Për të udhëtuar me makinë, duhet të ndjekësh rrugën nacionale që nis nga Fierza dhe vazhdon në drejtim të “Rrugës së Mërturit”. Më pas, rruga ndahet në dy degëzime:

Njëra të çon drejt Lekbibajt,

Tjetra ndjek bregun e lumit dhe përfundon në Shëngjergj.

Lekbibaj ndodhet rreth 5 orë larg nga Tirana, kryeqyteti i Shqipërisë, dhe afërsisht 50 minuta nga qyteti i Tropojës.

Gjeneza

“...isha në Nikaj-Mërtur, një nga fiset më të egra. Por ata i qëndrojnë fjalës së dhënë dhe mund të jenë të ndershëm pa asnjë njollë...”

— Edith Durham

Nikajt dhe Mërturi, që sot përbëjnë një krahinë të bashkuar gjeo-etnografike të quajtur Nikaj-Mërtur, tradicionalisht janë quajtur fise.

Fisi i Nikajve përfshin fshatrat:

Lekbibaj, Peraj, Gjon-Pepaj, Curraj i Poshtëm, Curraj i Epërm (Qeresh dhe Kuq).

Fisi i Mërturajve përfshin:

Brisë, Palcë, Salcë, Betoshë, Shëngjergj.

Këto fshatra janë të shpërndarë në gjithë territorin e krahinës — pranë liqenit të Komanit, përgjatë lumenjve apo në majat e bjeshkëve.

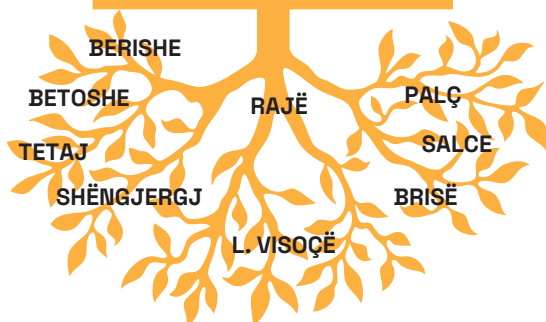
Janë vendosur kudo ku ka qenë e mundur të ndërtohej një shtëpi dhe të punohej një copë tokë. Kullat shpesh janë ngritur në maja kodrash, në livadhe, e madje edhe në shkëmbinj me shpinë nga humnera, për vetëmbrojtje nga pushtuesit apo gjakmarrja.

FISI NIKAJ

FISI MËRTUR

Nikajt dhe Mërturi kanë jetuar për shekuj në harmoni me njëri-tjetrin.

Thuhet se banori i parë i fisit të Nikajve ka qenë një burrë me emrin Nikë, rreth vitit 1330, nga i cili e ka marrë emrin edhe kjo zonë.

Por përtej datave dhe fakteve, qëndron një realitet më i thellë: këto dy fise janë të bashkuara jo vetëm nga miqësitë tradicionale dhe martesat, por mbi të gjitha nga zakonet, ritet dhe traditat thuajse identike — një trashëgimi shqiptare ndër më origjinalet dhe më të vjetrat.

I ka bashkuar lufta dhe përpjekja e vazhdueshme për mbijetesë.

I ka bashkuar qëndresa ndaj pushtimeve — serbe, turke, italiane, gjermane — si dhe përballja me diktaturën komuniste.

Mbi të gjitha, i ka bashkuar gjaku, si lidhje e pavdekshme dhe e pandryshueshme mes tyre. Populli i këtyre fiseve, mes vështirësive të pafund për të jetuar, zgjodhi një rrugë të pashmangshme:

rugën e luftës, të përballjes me natyrën e ashpër, të rezistencës përballë armikut, të betejave të përvitshme, përmes gëzimeve që festoheshin me këngë e valle, por edhe dhimbjeve që shpërfaqeshin me vaje e kujtime. Ky popull zgjodhi që toka e tij të ishte njëherazi edhe djepi, edhe varri i tij — duke shkruar faqe të ndritura në mbrojtje të lirisë, parimeve, fesë dhe të ardhmes.

Dhe ja dolën: të mbeten autentikë, njësoj si malet që i rrethojnë.

Lekbibaj

Lekbibaj (edhe pse një artikulum më i vonshëm) është konsideruar gjithnjë si fillesa e jetës së Nikajve, që prej viteve 1330.

Origjina e emrit vjen nga një zinxhir brezash:

Leka, biri i Bibës;

Biba, biri i Nikës;

Nika, biri i Mekshit... e kështu me rradhë.

Fshati ndodhet rreth 300 metra mbi nivelin e detit, dhe kufizohet:

- në veri me fshatin Peraj, përgjatë gjithë gjatësisë së përroit të Serrës, deri në Vovë e në Livadhe;
- në perëndim dhe jug me fshatrat Palç dhe Kotëc;
- në lindje, me lumin e Mërturit.

Pikërisht për shkak të pozicionit gjeografik dhe faktorëve historikë, Lekbibaj u bë qendra e drejtimit dhe administrimit të gjithë zonës, që nga koha e kuvendëve fisnore ku burrat mbledheshin nën lirin e madh, te “Bungu i famshëm i Kuvendimit”, e deri në ditët e sotme, ku ndodhet edhe zyra administrative shtetërore.

Lekbibaj ndodhet:

- 27 km nga Bajram Curri
- 13 km nga Fierza

Relievi është tipik malor e i thyer, dhe zona është e rrethuar nga kreshta alpine mbresëlënëse si:

- Maja e Hekurave
- Grykat e Hapta
- Maja e Kakisë
- Maja e Ndërmenjës

Klima është malore: me dimër të gjatë e të ashpër, e me verë të freskët, të mrekullueshme, ku jeshilja e bimësisë përthyeret në dhjetëra nuanca mbi gurë.

Bimësia dominohet nga: ahu, dushku, pisha, kullota të pasura alpine, dhe mbi të gjitha masive gështenjash shumëshekullore — një dhuratë e çmuar nga nëna natyrë.

Banorët nuk i kanë mbjellë vetë, por i kanë trashëguar dhe kultivuar me përkushtim.

(Nëse përlllogarisim sipërfaqen me pemë gështenjash nga Shkodra deri në Morinë të Tropojës, mund të thuhet pa frikë se kemi të bëjmë me masivin më të madh të gështenjës në Ballkan.)

Nga kjo pasuri natyrore, lind edhe mjalti i mrekullueshëm i gështenjës, ndër më të veçantët.

Nëse je me fat, mund të jesh dëshmitar i një rituali tradicional të grave të fshatit, që quhet “Amza e Butë” — një praktikë e rrallë që ndodh kur ka dy mbretëresha blete dhe njëra(më pak e fuqishmja),duhet të largohet me koloninë e saj.

Gratë përplasnin dy gurë të mbështjellë me shami të kuqe, duke kënduar një këngë dedikuar bletës humbëse, për të thirrur mbretëreshën e vjetër të kthehet.

Kështu, pak nga pak, kupton se ke mbërritur në një zonë që nuk është vetëm e bukur dhe e thepisur, por një vend ku njerëzit kanë mësuar nga vetë natyra çfarë t’i marrin dhe çfarë t’i japin asaj.

Edhe rolet shoqërore kanë qenë të ndara në mënyrë të natyrshme:

Burrat janë marrë me ndërtimin e banesave, mbrojtjen e fisit, luftërat e shumta, ndërsa gratë janë kujdesur për shtëpinë, natyrën dhe edukimin, duke krijuar një balancë të harmonishme mes energjisë mashkullore dhe femërore.

Duke u futur më në thellësi të zonës, kupton se njerëzit e këtij vendi nuk janë aty rastësisht.

Secili prej nesh gëzon natyrën dhe mjedisin që meriton, dhe malsorët e Nikaj-Mërturit e kanë treguar që e meritojnë këtë vend ku kanë lindur e janë trashëguar.

Pavarësisht kushteve të vështira, terrenit sfidues, klimës së pamëshirshme, bimësisë së egër, ata kanë rezistuar të jenë trima, punëtorë, të vendosur, besnikë, të pathyeshëm, por mbi të gjitha, njerëz me një shpirt të jashtëzakonshëm. Deri në vitet '90, zona numëronte rreth 11.000 banorë.

Sot janë rreth 280 familje, një tkurrje e ndikuar nga mungesa e infrastrukturës, energjisë elektrike dhe shërbimeve bazë.

Por lajmi i mirë është se shumë prej banorëve nuk janë larguar përgjithmonë.

Ata po kthehen, dalëngadalë, te rrënjët e veta, për t'i dhënë sërish zë fshatit, për të hedhur vallen e Tropojës, për t'i rënë lahutës, dhe për të prituri miq nga e gjithë bota.

Natyra e Nikaj-Mërturit

“...Amanet e kam prej gurit
T'i këndoj një këngë Nikaj-Mërturit,
Në këto male, në këto pyje,
Ku rri bora pa u shkrie,
Atje ndryshe lind dielli,
Fluturojnë lulet prej qielli...”

Këtu, natyra të shfaqet në kontraste të papërpunuara: maja të mprehta malesh ku bora e shkuar takon borën e re të dimrit të ri, gurë lumenjsh që duken sikur mbajnë kujtimet e kohës së gdhendur në to.

Në këtë vend mëson shpejt se bukuria dhe vështirësia ecin së bashku.

Ku ka mrekulli, do të ketë edhe sfidë. E pas çdo sfide, mrekullia të pret sërish.

Përballë madhështisë së natyrës ndihesh i vogël. Dorëzohesh.

Por pikërisht në atë dorëzim, ndihesh më i lehtë — thuajse sikur mund të fluturosh.

Ajo që në fillim të dukej e ashpër, fillon të ndjehet e shenjtë.

Sepse në egërsinë e saj, kjo tokë nuk ofron indiferencë, por një dashuri të thellë dhe të palëkundur.

Rajoni përshkohet nga dy lumenj kryesorë: Curraji dhe Vrana, që burojnë nga burimet e larta malore me ujë të pijshëm dhe bashkohen në lumin e madh Drin.

Çdo fshat, sado i largët, ka të paktën dy a tre burime uji kristalor, aq të pastër sa duken si bekime nga vetë zanat e maleve.

Monumentet natyrore në Lekbibaj (zemra e krahinës), janë të rralla dhe mahnitëse.

Bimësia është e larmishme, një përzierje mes florës mesdhetare dhe asaj euro-aziatike.

Pyje me dushk, ah dhe pishë ngrihen mbi dheun gëlqeror dhe dolomitik tipik të Alpeve Shqiptare.

Masive të gjëra me gështenja dhe lajthi shtrihen mbi kodra, duke krijuar pyje që duket sikur nuk kanë fund.

Nikaj-Mërturi është gjithashtu një strehë e rëndësishme për faunën.

Këtu jetojnë specie të rralla në Evropën Jugore, si: rregebulli euroaziatik, ariu i murrme, ujku gri, dhia e egër, gjeli i egër, dhe shkaba grifon.

Por më shumë se gjithçka tjetër, kjo është një tokë e shenjtë për shpendët grabitqarë — sidomos për skifterët dhe shqiponjat — që fluturojnë në heshtje mbi shkëmbinj, si roje të hershme të këtij vendi dhe atyre që guxojnë të hyjnë në të.

Në Nikaj-Mërtur, natyra nuk është thjesht përreth teje.

Ajo të flet — nëse je i gatshëm ta dëgjosh.

Të Rugëtosh do të Thotë të Transformohesh

Që natyra të të besojë, duhet më parë t'i besosh ti asaj.

Dhe për të fituar këtë besim, duhet të ndjekësh rrugën e shtigjeve të gjata.

Tashmë është e ditur: qëllimi nuk është të mbërrish sa më shpejt, por të ndalesh sa më thellë.

Shtigjet e Nikaj-Mërturit janë më shumë se rrugë – janë udhë përmes vetes, që të mësojnë nga e para si të njohësh natyrën dhe ata që jetojnë në përputhje me të.

Gjatë rrugëtimit nëpër fshatra, do të takosh shtëpi dhe zotër shtëpish që të hapin derën përpara se të trokasësh e të pyesësh nëse ke nevojë për një gotë ujë.

Tavolina është shtruar me gatimet e ditës, çaj bliri dhe mjaltë gështenje, për këdo – edhe për një vizitor të rastësishëm.

A photograph of a rustic stone wall on the left side of the frame. The wall is constructed from dark, irregular stones and has a small, rectangular window opening. The wall appears to be part of a larger structure, possibly a house or a fortification. In the background, a lush green valley stretches out, with rolling hills and dense vegetation. The sky is filled with soft, white clouds, and the overall lighting suggests a warm, golden hour. The text is overlaid on the upper right portion of the image.

“

Sepse për banorët e kësaj krahine,
“shtëpia është e Zotit dhe e mikut”.

Në rrugë nuk do të të mungojnë as krojet, lumenjtë, ujëvarat e shpellat.

Ashtu si lumenjtë që mbajnë kujtesën e bjeshkëve, apo krojet që thonë se janë bekuar nga zanat e maleve, edhe shpellat janë pjesë e një ritmi më të thellë natyror – një ritëm që lidh njeriun, tokën dhe shpirtin në diçka që s'ka kohë.

Disa shpella janë të eksploruara, të tjera mbeten për t'u zbuluar. Por sidoqoftë do mbeten gjithmonë gjurma e të vërtetave edhe më të thella, atyre që gjenden veç nën tokë..

Shtigjet janë relativisht të vështira dhe në vendet më delikate do të hasni kryqe të ndërtuara nga vetë banorët – si një falënderim dhe një lutje për të mbërritur në fundin e rrugës. (Dikur, këto shtigje ishin ura e vetme që lidhte fshatrat me njëri-tjetrin.)

Zona i përket kryesisht besimit katolik – një besim që nuk u asimilua as në 500 vite sundim osman.

Por aty gjenden edhe banorë të besimit mysliman. Harmonia fetare është e rrallë dhe e thellë, deri në atë pikë sa kur betohen, thonë: “Pafsha kishën e xhaminë.”

Dhe ndoshta pikërisht kjo harmoni ka qenë arsyeja pse ky popull ka mbijetuar.

“Një katolik shkon tek një mysliman dhe me ndrojtje i thotë se dëshiron të ndërtojë një kryq për zonën e vet. Myslimani entuziazmohet dhe i thotë se do ta ndërtojë vetë, madje edhe do ta ndihmojë ta ngjisë në shteg...”

Kryqi përfaqëson harmoninë dhe mikpritjen.

Ai mbart errësirën e njerëzimit të ngulur në tokë, por edhe shpresën që i ka sytë përherë nga qielli.

”Haleluja.”

Përditshmëria

Nëpër male, dielli lind më herët.

Dhe nëse në ndonjë moment e ke harruar që zgjimi herët ndodh nga dashuria, jo vetëm nga detyrimi – Lekbibaj ta kujton.

Në këtë fshat të bukur të Alpeve, të gjithë zgjohen herët. Nuk ka rëndësi nëse një natë më parë kanë festuar apo kanë punuar deri vonë.

Djemtë nisen të peshkojnë troftën e veçantë me pika të kuqe të lumenjve, gratë përgatisin mëngjesin, burrat nxjerrin bagëtitë nëpër kullota, dhe fëmijët shkojnë në shkollë.

Kudo ku ecën nëpër fshat, të shoqëron harmonia e fëshfërimës së gjetheve dhe zhurma e pandërprerë e lumit.

Edhe kur nuk e sheh, uji të ndjek – zëri i tij është muzika që përshkon çdo rrugë e shtëpi.

Burrat merren me punët më të rënda fizike, por kjo nuk i bën gratë më pak të forta.

Ato janë po aq të afta për gjithçka.

Në këtë krahinë, tokat bujqësore kanë qenë gjithmonë të pakta, por njerëzit kanë ditur të shfrytëzojnë me kujdes çdo cep të natyrës, duke marrë vetëm atë që duhet – asnjëherë më shumë.

Pastërtia është një emblemë.

Çarçafët e bardhë të larë me dorë që varen në oborret e kullave, rrezëllojnë në diell, duke pasqyruar shpirtin e pastër të njerëzve që jetojnë aty.

Në disa zona nuk kap as valë telefoni – dhe kjo nuk është mangësi, por një bekim:

Një mënyrë për t'u shkëputur nga zhurma mendore urbane, për t'u detoksifikuar, për të dëgjuar vetëm çfarë ka vërtet rëndësi.

Ja, veç kaq mjafton për të të kujtuar se jeta është e bukur duke u gjendur në gjërat e thjeshta.

Nuk ka asgjë që njeriu nuk realizon dot- kur dëgjon natyrën.

Tradita në pjatë

Nëpër male, dielli lind më herët.

Dhe nëse në ndonjë moment e ke harruar që zgjimi herët ndodh nga dashuria, jo vetëm nga detyrimi – Lekbibaj ta kujton.

Në këtë fshat të bukur të Alpeve, të gjithë zgjohen herët. Nuk ka rëndësi nëse një natë më parë kanë festuar apo kanë punuar deri vonë.

Djemtë nisen të peshkojnë troftën e veçantë me pika të kuqe të lumenjve, gratë përgatisin mëngjesin, burrat nxjerrin bagëtitë nëpër kullota, dhe fëmijët shkojnë në shkollë.

Kudo ku ecën nëpër fshat, të shoqëron harmonia e fëshfërimës së gjetheve dhe zhurma e pandërprerë e lumit.

Edhe kur nuk e sheh, uji të ndjek – zëri i tij është muzika që përshkon çdo rrugë e shtëpi.

Burrat merren me punët më të rënda fizike, por kjo nuk i bën gratë më pak të forta.

Ato janë po aq të afta për gjithçka.

Nga kjo pasuri natyrore, lind edhe mjalti i mrekullueshëm i gështenjës, ndër më të veçantët.

Nëse je me fat, mund të jesh dëshmitar i një rituali tradicional të grave të fshatit, që quhet “Amza e Butë” — një praktikë e rrallë që ndodh kur ka dy mbretëresha blete dhe njëra(më pak e fuqishmja),duhet të largohet me koloninë e saj.

Gratë përplasnin dy gurë të mbështjellë me shami të kuqe, duke kënduar një këngë dedikuar bletës humbëse, për të thirrur mbretëreshën e vjetër të kthehet.

Kështu, pak nga pak, kupton se ke mbërritur në një zonë që nuk është vetëm e bukur dhe e thepisur, por një vend ku njerëzit kanë mësuar nga vetë natyra çfarë t’i marrin dhe çfarë t’i japin asaj.

Edhe rolet shoqërore kanë qenë të ndara në mënyrë të natyrshme:

Burrat janë marrë me ndërtimin e banesave, mbrojtjen e fisit, luftërat e shumta, ndërsa gratë janë kujdesur për shtëpinë, natyrën dhe edukimin, duke krijuar një balancë të harmonishme mes energjisë mashkullore dhe femërore.

Mikpritja e Maleve

- “A pret miq, o i zoti i shtëpisë?”
- “Hajde, e mirë se të pruni Zoti!”

Banorët e Lekbibajit ndoshta janë ndër njerëzit që kanë jetuar më shumë me natyrën, por janë edhe ata që e duan njeriun më thellë se askush tjetër.

Mikpritja, për ta, nuk është thjesht një sjellje – është një rit i shenjtë, një ligj i pashkruar që kalon nga brez në brez, si pjesë e vetë identitetit.

Ndonëse flasim për një popull që dikur ishte thellësisht patriarkal, edhe nëse ndodhte që miku të vinte kur në shtëpi ndodheshin vetëm gratë, ato kishin detyrim të linin çdo punë tjetër dhe të përkushtoheshin vetëm ndaj nderimit të mikut.

Ky kod i nderit jeton ende sot.

“Pas Zotit, miku është i pari.”

Dhe miku pritet me gjithçka që ka shtëpia – “bukë e kryp’ e zemër t’madhe”.

Nuk bëhet fjalë veç për servirjen e një pjate të ngrohtë, apo rehatimin në një shtrat me çarçafë të pastër. Bëhet fjalë për një proces që fillon në momentin që i zoti i shtëpisë hap portën e kullës së vet për ty, e deri tek shoqëria fizike dhe emocionale nga gjithë pjesëtarët e shtëpisë kundrejt teje.

Ata do të të dëgjojnë.
Do të këshillojnë.

Do të gëzojnë për ty dhe do të pikëllohen për dhimbjet e tua.

Do të ngrenë dolli me raki për ty dhe për më të dashurit e tu.

Do të përkujtojnë ata që ti ke humbur.
Do të të tregojnë historitë e përngjashme të jetës së tyre, do të të rrëfejnë historitë e tyre.

Do të të këndojnë me lahutë këngët e eposet e tyre...

...E kur të largohesh, do të të përcjellin me fjalët:
“Jua ndigjofsha zanin e mir” –
që do të thotë: “Kur të dëgjojmë për ty, qofsh gjithmonë me të mira.”

Bujtinat që presin për ju

Në Lekbibaj

- Bujtina “Lulash Markaj”
- Bujtina “Mërturi”
- Bujtina “Luleborë”
- Bujtina “Aliaj”
- Bujtina “Bushati”
- Bujtina “Papleka” (dy njësi të ndara me të njëjtin emër)
- Bujtina “Ndoja”
- Bujtina “Meshi”
- Bujtina “Pjetër Imeri”
- Bujtina “Te Baca Qerim”

Në Palç

- Bujtina “Malaj”
- Bujtina “E Ugarit”

Në Salcë

- Bujtina “Sokol Progni”
- Bujtina “Gjokë Progni”

Në Vranë

- Bujtina “Kolbuçaj”
- Bujtina “Mark Alia”

Në Curraj të Epërm

- Bujtina “Viktor Prebibaj”
- Bujtina “Ndue Prebibaj”
- Bujtina “Pal Rama”
- Bujtina “Agim Prebibaj”

Në Curraj të Poshtëm

- Bujtina “Lekaj”
- Bujtina “Pashk Hasaj”

Në Betoshë

- Bujtina “Gegë Bushgjoka”

Në Tetaj

- Bujtina “Kastriot Qehaja”

Veshjet Tradicionale

“Shqiptarët në veshjet e tyre — më madhështoret në botë... krijojnë një imazh të ri dhe hijerëndë në sytë e të huajve...”

— Lord Byron, letër për nënën, 1809

Në zemër të Alpeve Shqiptare, atje ku natyra e egër takon historinë shekullore, njerëzit e Nikaj-Mërturit ruajnë e shprehin identitetin e tyre nëpërmjet një tradite të gjallë: veshjeve popullore. Këto kostume nuk janë thjesht rroba — janë simbole të gjalla të trashëgimisë, forcës dhe lidhjes së thellë mes njeriut dhe tokës.

Veshja Tradicionale e Grave

Zemra e veshjes femërore është xhubleta — fundi në formë kambane, prej leshi të trashë, që valëzon me çdo hap. Kjo veshje e lashtë rrjedh nga koha e ilirëve dhe përfaqëson qëndresën dhe hijeshinë e gruas malësore. Shtresat e xhubletës thuhet se përfaqësojnë malet që rrethojnë zonën, ndërsa pesha e saj e rëndë simbolizon forcën që gratë bartin çdo ditë.

Nën xhubletë vishet një këmishë e bardhë prej liri — e lehtë dhe frymëdhënëse. Sipër saj, jeleku, shpesh prej mëndafshi ose kadifeje, qëndiset me fije ari apo argjendi, duke shfaqur artin dhe përkushtimin që u trashëgua brez pas brezi. Ky jelek nuk është vetëm zbukurim — është edhe mburojë simbolike e gruas si mbajtëse e shtëpisë dhe e kulturës.

Rreth belit, pëlhura e gjerë prej leshi, e zbukuruar me rruaza dhe qëndisje shumëngjyrëshe, përfaqëson begatinë dhe mbrojtjen. Ndërsa shamia e lidhur në kokë nuk është vetëm stoli — është një emblemë jete, pasioni dhe krenarie që mbajnë me dashuri gratë e malësisë.

Veshja përmbillet me opingat e punuara me dorë — këpucë prej lëkure të qëndrueshme, të dizajnuara për terrenin e vështirë malor. Një përputhje e përsosur mes funksionalitetit dhe mjeshtërisë artizanale.

Veshja Tradicionale e Burrave

Edhe veshja e burrave pasqyron tokën e ashpër dhe forcën e nevojshme për të jetuar në të. Tirqet prej leshi — pantallona të ngushta — ofrojnë ngrohtësi dhe lehtësi në lëvizje. Kombinohen me një këmishë të bardhë prej liri, të thjeshtë por të hijshme.

Qendra e veshjes është xhamadani, një jelek i qëndisur me dorë, i punuar nga kadife ose lesh cilësor dhe i zbukuruar me fije argjendi apo ari. Xhamadani simbolizon nderin, trimërinë dhe vendin e burrit në shoqëri.

Rreth belit mbahet shalja — brez i gjerë shumëngjyrësh, që mbart kuptime të thella: forcë, qëndrueshmëri dhe lidhje me fisin. Shpesh është i qëndisur me motive që tregojnë historinë familjare ose origjinën..

Në kokë vendoset plisi i bardhë, i bërë prej leshi të ngjeshur — simbol i identitetit dhe lirisë shqiptare.

Në disa raste lidhet me një shall të zi, duke ruajtur krenarinë e lashtë dhe ndjesinë e përkatësisë.

Veshja përmbillet me opingat e lëkurta, të punuara me mjeshtëri për të përballuar shtigjet e maleve — praktike dhe tradicionale njëkohësisht.

Çdo ngjyrë, qëndisje dhe material mbart një kuptim të veçantë — nga pjelloria te mbrojtja, nga forca te përkushtimi ndaj natyrës dhe familjes.

Përmes këtyre kostumeve, malësorët nderojnë të parët e tyre, festojnë të tashmen dhe u lënë trashëgimi brezave të ardhshëm një krenari që nuk zbehet me kohën.

T'i veshësh këto kostume është një akt nderimi, një mënyrë për të mbajtur historinë gjallë dhe për t'i ftuar të tjerët të prekin përmes tyre shpirtin unik të këtij vendi.

Arkitektura

Britet Lulja përmbi gur

Çdo zot shtëpie në Nikaj Mërtur jetën e vet ia kushtëzonte një kulle ku të mblidhej për një jetë sa më të mirë me gjithë pjesëtarët e familjes së tij.

Aty kullat prej guri qëndrojnë si roje të heshtura të një historie të pasur dhe të një kulture të thellë. Ato janë ndërtesa të forcës, krenarisë dhe rezistencës së familjeve malësore.

Me mure të trasha, dritare të ngushta dhe çati prej guri, kullat janë një shembull i përsosur i arkitekturës malësore, të përshtatur për klimën e ashpër dhe sfidat e natyrës. Brenda tyre, zëra të së shkuarës dhe kujtime të familjeve vazhdojnë të jetojnë, duke mbajtur gjallë historinë e gëzimit të të pasurit një familje të madhe e të bukur, por dhe t'i guximit për t'u mbrojtur nga luftërat, gjakmarria apo dimrat e pamëshirshëm.

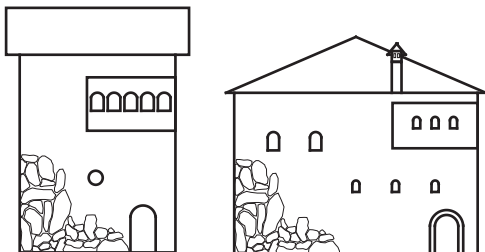
Mjeshtërinë e ndërtimit të kullave e kishin vetë banorët, të cilët e gdhendnin vetë gurin. Zbukurimet fillonin te qoshet e kullës, ku gdhendej dielli që dukej sikur shpërndante rreze, ose dora e djathtë e njeriut.

Kullat nuk suvatoheshin nga jashtë. Ato ndërtoheshin drejt, me gurë të latuar, të cilët rrethoheshin me llaç, gëlqere dhe rërë.

Për formimin e derës kryesore të hyrjes në kullë, zgjidheshin gurë sa më të gjatë, mbi të cilët gdhendeshin gjarpërinj me kokën lart, ose vajza në vallëzim me rrufepritëse në kokë. Këto detaje përfaqësonin zanat mbrojtëse të shtëpisë.

Dera e kullës ishte e madhe, prej druri, me gdhendje me motive tërësisht shqiptare.

Çdo art që zbukuronte kullën, jashtë apo brenda, konsiderohej simbolikë e forcës, unitetit, nderit, trashëgimisë, besës, atdhedashurisë.

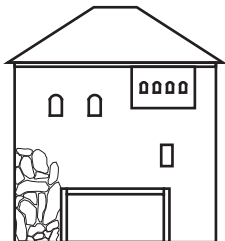
Kullat ishin një, dy apo më shumëkatëshe.

Kati i parë përdorej për bagëtinë, kurse katet e tjera për familjet. Tek katet për familjen, vëmendja më e madhe i kushtohej odës së burrave, si dëshira e parë e çdo kryefamiljari (ishte më e madhja dhe më e bukura), dhe odës për gratë, ku gatuhej buka dhe ushqimet.

Oda e burrave kishte një oxhak të madh dhe një sofrë rreth së cilës mbledheshin dhe kuvendonin burrat të ulur këmbëkryq në tokë.

Oxhakut i kushtohej shumë rëndësi në gdhendje dhe zbukurim, por edhe qendrës së tavanit, dollapëve apo derës së sobës.

Në odën e grave gjendeshin arkat e nuseve dhe grave me rroba dhe mbulesa të qëndisura, qilima, çorça me figura simbolike si dielli, hëna, yjet, dhi, bimë, shpendë — të gjitha me zanafillë mitologjike, të mendësive të asaj popullate që, mesa duket, vetëm ka krijuar.

Sot janë ruajtur më pak këto tradita të ndërtimit; disa zona i kanë kullat të ruajtura me fanatizëm, por ka edhe nga ata banorë që janë përpjekur të rindërtojnë shtëpitë e rrënuara me më tepër praktikitet.

Por kjo s'do të thotë që kanë humbur simbolet dhe tiparet e brendshme të njeriut malësor, i cili vlerat që i gdhend në gur të shtëpisë, i gdhend edhe në shpirt.

Eposi i Kreshnikëve

Jeta në këto zona është përkufizuar gjithmonë nga forca e egër e natyrës — një mjedis i ashpër që solli jo vetëm vështirësi ekonomike, por edhe sprova shpirtërore.

E megjithatë, në këtë realitet, malësorët gjetën përherë mënyra për të ushqyer shpirtin: përmes riteve të lashta, besimeve të trashëguara dhe krijimtarisë unike.

Ata motivonin veten dhe brezat që do të vinin, përmes këngëve, baladave dhe valleve si mësim për të përballuar egërsinë e jetës, armiku apo të panjohurën...

Mbi të gjitha mësuan si të spikatnin të bukurën — në qiell, në tokë, në shpirtin e njeriut.

Kënga, shoqe e jetës

Këngët popullore kanë qenë pjesë e pandashme e jetës malësore. Gjetjet arkeologjike dëshmojnë se rrënjët e muzikës në këto treva datojnë që në shekujt XIV–XIII para Krishtit.

Interesant është fakti se këngët më të hershme nuk flisnin për dashurinë, por për trimërinë, qëndresën, bujarinë, besën dhe nderin — shtyllat mbi të cilat mbështetej jeta në malësi. Dhe kur malësorët festonin, e bënë me shpirt e me forcë.

E ndien në vallet e tyre — të fuqishme, të thella dhe plot karakter.

Në valle këmbët i dërgojnë një mesazh tokës, dhe duart i çojnë lajm qiellit.

Çdo dukuri natyrore apo njerëzore merrte kuptim përmes këngës. Këndonin për yllin e mëngjesit para agimit, duke e quajtur Hyjnesha Prendë, perëndeshën e dritës.

Nderonin hyjneshën e luleve, thërrisnin zanat e maleve, ruanin veten nga syri i keq, rrëfenin për lugatë e magjistare, dhe ëndërronin për “Të Bukurën e Dheut”, heroinën mitike.

Nga këto tradita gojore kemi trashëguar një prej pasurive më të çmuara të kulturës shqiptare:

Eposi i Kreshnikëve

Një sagë poetike me vlera universale, e lindur pikërisht nga këto male, ruajtur me kujdes nga brezi në brez, përmes rrëfimit gojor. Eposi mori formë nga epoka të ndryshme historike dhe u pasurua me figura dhe simbole pagane, duke mbijetuar deri në ditët tona — shpesh i shoqëruar nga tingulli mallëngjyes i lahutës, veglës tradicionale me një tel.

Në zemër të kësaj epopeje është historia e Mujit, një bari që shpëtoi një shqiponjë të plagosur. Për këtë akt fisnik, ai u bekua nga Zana e Malit, e cila i dha fuqi mbinjerëzore — për ta mbrojtur popullin e vet dhe për të triumfuar mbi armiqtë. ... pjesa tjetër mbetet për t’u zbuluar prej jush.

HISTORIKE

DURHAM

A Kula
Mikel

NJAJ BASH VATA

-K'u ta marrë i ndienë shpirt
Marash Tuci kjoftë shpirtit
S'ia falë mikunë shpirtit

Marash Tuci na a shpirtit
Gjysa rrugë, Gjysa pa rrugë
S'e la mikunë pa e rrugë
-Hiqë, berber, hiqë berber
Se ma preu shkoderë mikunë
Mos o Zot, at' fare turp
Me na e preu shkoderë mikunë
Basho Vata e Raç Ula
Nuk mund të priten-o si pula
Kanë me dekte me mure si barra
Marash Tuci brumbullaku
Po i bien miqtë me i prë shpirt
S'i len miqtë me i prë shpirt

Hylli i Dritës, Shkoderë, 1914
I. Bashë Vata e Raç Ula, mikunë nga Nika

DELI MESHI

Deli Meshi e Deli Nika
-Nuk kam ardhë me
Për Vatën me
Deli Meshi
Vatën me

Në vend të një përfundimi

...Shqipëri, lejom t'i kthej

Sytë e mi mbi ty,

O nënë e rreptë,

Burrash të egër!...

~ Lord Bajron

Brëmbe këtë kartolinë, Shko në Nikaj-Mërtur,
Dhe lajmëro një shok të të bashkohet aty!

Kjo është hapësirë për të shkruar

Kjo anë është për adresën

Si një ndërmarrje në pronësi federale, GIZ mbështet qeverinë gjermane në përmbushjen e objektivave të saj në fushën e bashkëpunimit ndërkombëtar për zhvillim të qëndrueshëm.

Botuar nga Deutsche Gesellschaft für
Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Zyra qendrore në Bonn dhe Eschborn, Gjermani.

Zhvillimi i Qëndrueshëm Rural
GIZ Office Albania
Rr. Asim Zeneli, Nd. 6/10, P.O.
Tirana, Albania
giz-albanien@giz.de

Autore:
Enxhi Naum

Dizajn dhe Grafikë:
Altea Gjana

Kreditet dhe Burimet e Fotografive:
Gent Fetahaj & Altea Gjana & Enxhi Naum

Printim dhe distribucion
GIZ Albania

©Tirana, 2025

**bashkëpunimi
gjerman**
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

**UK International
Development**
Partnership | Progress | Prosperity

MINISTRIA E TURIZMIT, KULTURËS DHE SPORTIT